

PEDAGOGIKA YO‘NALISHIDAGI TALABALARDA KOMMUNIKATIV KO‘NIKMALARNI RIVOJLANTIRUVCHI TRENING DASTURI*Jumabayeva Dildora Madaminovna**Urganch innovatsion universiteti Psixologi.*

Annotatsiya. Ushbu maqolada pedagogika yo‘nalishidagi talabalarda kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan. Tadqiqotda kommunikativ kompetensiyaning mohiyati, uning tarkibiy qismlari hamda zamonaviy ta‘lim jarayonidagi ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, talabalar uchun ishlab chiqilgan trening dasturining tuzilishi, metodlari va samaradorlik mezonlari asoslab berilgan. Trening jarayonida interaktiv metodlar, rol o‘yinlari, refleksiya va emotsional intellektni rivojlantirish texnologiyalaridan foydalanishning ijobiy natijalari ko‘rsatib o‘tilgan. Tadqiqot natijalari pedagogika yo‘nalishidagi talabalarning muloqot madaniyatini oshirish, ularning kasbiy kompetentligini shakllantirish va samarali pedagogik faoliyatga tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: kommunikativ kompetensiya, pedagogik muloqot, trening dasturi, nutq madaniyati, faol tinglash, emotsional intellekt, empatiya, konfliktlarni boshqarish, interaktiv metodlar, pedagogik mahorat, talaba shaxsi, kasbiy kompetensiya.

Pedagogika yo‘nalishidagi talabalarda kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish bugungi kunda ta‘lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki zamonaviy o‘qituvchi nafaqat o‘z fanini mukammal bilishi, balki o‘quvchilar, ota-onalar va hamkasblar bilan samarali muloqot o‘rnatish qobiliyatiga ham ega bo‘lishi zarur. Kommunikativ kompetensiya pedagogning kasbiy muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillardan biri bo‘lib, u nutq madaniyati, tinglash qobiliyati, empatiya, ijtimoiy moslashuvchanlik va nizolarni hal etish ko‘nikmalarini o‘z ichiga oladi. Shu sababli pedagogika yo‘nalishidagi talabalarda kommunikativ ko‘nikmalarni shakllantirishga qaratilgan maxsus trening dasturlarini ishlab chiqish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish nazariy jihatdan psixologiya va pedagogika fanlari kesishgan nuqtada shakllanadi. Ushbu ko‘nikmalarni rivojlantirishda interaktiv metodlar, refleksiya, tajriba asosida o‘rganish va ijtimoiy o‘rganish nazariyalari muhim rol o‘ynaydi. Talabalarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish jarayonida ularning individual xususiyatlari, shaxsiy tajribasi va ijtimoiy muhitini hisobga olish muhimdir. Ayniqsa, pedagogik faoliyatga

tayyorlanayotgan talabalar uchun muloqot ko‘nikmalari amaliy mashg‘ulotlar orqali rivojlantirilganda yanada samarali natija beradi.

Taklif etilayotgan trening dasturi pedagogika yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar uchun mo‘ljallangan bo‘lib, ularning kommunikativ kompetensiyasini tizimli va bosqichma-bosqich rivojlantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy ta‘lim jarayonida pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki samarali muloqot qiluvchi, tinglay oluvchi, his-tuyg‘ularni boshqara oluvchi va nizolarni konstruktiv hal eta oluvchi shaxs sifatida namoyon bo‘lishi zarur. Shu sababli mazkur trening dasturi kommunikativ kompetensiyaning muhim tarkibiy qismlarini qamrab olgan holda ishlab chiqilgan bo‘lib, u to‘rtta asosiy moduldan tashkil topadi: nutq madaniyatini rivojlantirish, faol tinglash ko‘nikmalarini shakllantirish, emotsional intellekt va empatiyani rivojlantirish hamda konfliktlarni boshqarish.

Birinchi modul nutq madaniyatini rivojlantirishga yo‘naltirilgan bo‘lib, u pedagogning kasbiy faoliyatida asosiy vosita hisoblangan og‘zaki nutqni takomillashtirishni ko‘zda tutadi. Mazkur bosqichda talabalar o‘z fikrlarini aniq, izchil va tushunarli tarzda ifodalashni o‘rganadilar. Nutq madaniyati nafaqat so‘z boyligi, balki fikrni mantiqiy tuzish, nutqni strukturaviy jihatdan to‘g‘ri tashkil etish, tinglovchi auditoriyani hisobga olish kabi jihatlarni ham o‘z ichiga oladi. Trening jarayonida nutq texnikasi elementlariga alohida e‘tibor qaratiladi: to‘g‘ri nafas olish, ovoz balandligini boshqarish, intonatsiyani moslashtirish, nutqdagi pauzalarni samarali qo‘llash va talaffuz aniqligi ustida ishlanadi. Shuningdek, notiqlik san‘ati elementlari orqali talabalar auditoriya oldida chiqish qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.

Amaliy mashg‘ulotlar ushbu modulning ajralmas qismi bo‘lib, ular orqali nazariy bilimlar mustahkamlanadi. Talabalar mini-ma‘ruzalar tayyorlaydi, turli mavzularda taqdimotlar o‘tkazadi hamda hikoya qilish (storytelling) texnikasini o‘zlashtiradi. Bu mashg‘ulotlar nafaqat nutqni rivojlantiradi, balki talabalarda o‘ziga bo‘lgan ishonchni ham oshiradi. Ayniqsa, chiqishlarni videoga yozib olish va keyinchalik ularni tahlil qilish metodikasi muhim ahamiyat kasb etadi. Bu orqali talabalar o‘z nutqidagi kamchiliklarni aniqlab, ularni bartaraf etish ustida mustaqil ishlash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Shu bilan birga, guruhdoshlar tomonidan berilgan fikr-mulohazalar (feedback) ham rivojlanish jarayoniga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Ikkinchi modul faol tinglash ko‘nikmalarini shakllantirishga bag‘ishlangan bo‘lib, samarali muloqotning ajralmas qismi hisoblanadi. Ko‘p hollarda insonlar muloqot jarayonida gapirishga ustuvor ahamiyat berib, tinglashni yetarli darajada e‘tiborga olmaydilar. Aslida esa, samarali muloqot ikki tomonlama jarayon bo‘lib, unda tinglash qobiliyati hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Mazkur modulda talabalar suhbatdoshni diqqat bilan tinglash, uning fikrini chuqur anglash va mos ravishda javob qaytarish ko‘nikmalarini egallaydilar.

Trening davomida faol tinglashning asosiy usullari o‘rgatiladi. Jumladan, “aks ettirish” (ya’ni suhbatdosh fikrini qayta ifodalash), “aniqlashtirish” (qo‘shimcha savollar berish orqali ma’lumotni to‘ldirish) va “savol berish” strategiyalari muhim o‘rin tutadi. Talabalar ushbu usullarni amaliy mashg‘ulotlar orqali sinab ko‘radilar. Rol o‘yinlari, juftlikda ishlash va kichik guruhlarda muhokamalar tashkil etiladi. Bu esa real hayotiy vaziyatlarga yaqin sharoit yaratib, talabalarni kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlaydi. Faol tinglash ko‘nikmalarining rivojlanishi nafaqat muloqot samaradorligini oshiradi, balki o‘zaro ishonch va hurmatni ham mustahkamlaydi.

Uchinchi modul emotsional intellekt va empatiyani rivojlantirishga qaratilgan. Pedagogik faoliyatda o‘qituvchi o‘quvchilarning nafaqat bilim darajasini, balki ularning hissiy holatini ham inobatga olishi zarur. Emotsional intellekt shaxsning o‘z his-tuyg‘ularini anglash, ularni boshqarish va boshqalarning emotsiyalarini tushunish qobiliyatini ifodalaydi. Ushbu modulda talabalar aynan shu kompetensiyalarni rivojlantirish ustida ishlaydilar [2].

Mashg‘ulotlar davomida talabalar o‘z emotsiyalarini kuzatish va tahlil qilishni o‘rganadilar. “Emotsional kundalik” yuritish orqali ular o‘z his-tuyg‘ularini qayd etadi va ularning sabablarini aniqlashga harakat qiladi. Bu esa o‘zini anglash darajasini oshiradi. Bundan tashqari, “rolga kirish” mashqlari orqali talabalar turli ijtimoiy rollarni bajarib, boshqalarning nuqtai nazarini tushunishga harakat qiladilar. Empatiya mashqlari esa boshqalarning his-tuyg‘ulariga hamdardlik bildirish va ularni qo‘llab-quvvatlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Natijada talabalar o‘zaro hurmat, bag‘rikenglik va ishonchga asoslangan muloqotni shakllantira boshlaydilar.

To‘rtinchi modul konfliktlarni boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishga bag‘ishlangan. Ta’lim jarayonida turli fikrlar to‘qnashuvi, kelishmovchiliklar va nizolar yuzaga kelishi tabiiy holdir. Muhimi, ushbu nizolarni qanday hal etishdir. Mazkur modulda talabalar konfliktlarning mohiyati, ularning kelib chiqish sabablari va turlari bilan tanishadilar. Shuningdek, konfliktlarni konstruktiv hal etish strategiyalari o‘rganiladi.

Amaliy mashg‘ulotlar doirasida talabalar turli konflikt vaziyatlarini tahlil qiladilar va ularni yechish yo‘llarini izlaydilar. Rol o‘yinlari orqali real hayotiy vaziyatlar modellashtiriladi, bu esa nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llash imkonini beradi. Mediatsiya usullarini o‘rganish ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib, u orqali talabalar nizolarni vositachilik yo‘li bilan hal etish ko‘nikmasini egallaydilar. Ushbu modul pedagoglarning stressga chidamliligini oshiradi va ularni murakkab vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilishga o‘rgatadi.

Trening dasturining samaradorligini ta’minlash maqsadida baholash tizimi ham ishlab chiqilgan. Baholash jarayoni uch bosqichda amalga oshiriladi: diagnostik, formatif va summativ. Diagnostik baholash trening boshlanishidan oldin o‘tkazilib, talabalar kommunikativ ko‘nikmalarining boshlang‘ich darajasini aniqlashga xizmat

qiladi. Formativ baholash trening jarayonida muntazam ravishda olib boriladi va talabalar rivojlanish dinamikasini kuzatish imkonini beradi. Summativ baholash esa trening yakunida amalga oshirilib, umumiy natijalarni baholashga qaratilgan.

Baholash jarayonida turli metodlardan foydalaniladi. Maxsus testlar, kuzatuv varaqalari va o‘z-o‘zini baholash anketalari orqali talabalar kommunikativ kompetensiyasining rivojlanish darajasi aniqlanadi. Shuningdek, o‘zaro baholash (peer assessment) usuli ham qo‘llanilib, talabalar bir-birining faoliyatini tahlil qilish orqali tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradilar. Trening yakunida har bir talaba o‘zining rivojlanish natijalarini tahlil qilib, kelgusidagi rivojlanish yo‘nalishlarini belgilaydi [5].

Mazkur trening dasturini amalga oshirish natijasida pedagogika yo‘nalishidagi talabalarda bir qator muhim kompetensiyalar shakllanadi. Ular muloqotga oson kirisha oladi, o‘z fikrini erkin va asosli tarzda ifodalaydi, boshqalarni tushunish va ularning fikriga hurmat bilan yondashishni o‘rganadi. Shuningdek, ular jamoada samarali ishlash, nizolarni konstruktiv hal etish va ijobiy psixologik muhit yaratish ko‘nikmalarini egallaydilar.

Natijada ushbu kompetensiyalar talabalarning kelajakdagi kasbiy faoliyatida muhim rol o‘ynaydi. Chunki zamonaviy ta‘lim tizimida o‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki kommunikator, psixolog va yetakchi sifatida ham faoliyat yuritadi. Kommunikativ kompetensiyaning rivojlanishi esa ta‘lim sifatining oshishiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. O‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi samarali muloqot o‘quv jarayonining muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Shu tariqa, taklif etilayotgan trening dasturi pedagogika yo‘nalishidagi talabalar uchun muhim metodik vosita bo‘lib xizmat qiladi. U nafaqat kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirishga, balki shaxsiy va kasbiy o‘shishga ham yordam beradi. Mazkur yondashuv ta‘lim tizimida zamonaviy pedagoglarni tayyorlashda samarali vosita sifatida qo‘llanishi mumkin.

Shuni ham aytish joizki, talabalarning fikrlash jarayoni, ijodiy yondashuvi hamda mustaqil ta‘lim olish ko‘nikmalari raqamli texnologiyalar yordamida sezilarli darajada faollashmoqda. Zamonaviy ta‘lim muhitida turli raqamli vositalarning joriy etilishi o‘quv jarayonini yanada interaktiv, qiziqarli va samarali qilishga xizmat qilmoqda. Xususan, guruhli loyiha ishlari, onlayn taqdimotlar, vebinarlar hamda interaktiv muhokamalar talabalarni faollikka undab, ularning muloqotga kirishish qobiliyatini rivojlantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda. Bunday faoliyat turlari orqali talabalar nafaqat bilimlarni o‘zlashtiradi, balki ularni amaliyotda qo‘llash, o‘z fikrini asoslab berish va jamoada ishlash ko‘nikmalarini ham shakllantiradi. Bundan tashqari, kommunikativ ko‘nikmalarni baholashning zamonaviy usullarini joriy etish ham dolzarb masalalardan biridir. Raqamli diagnostika vositalari yordamida talabalar nutq madaniyati, tinglash qobiliyati va muloqotdagi faolligi kabi

ko'rsatkichlar tizimli ravishda tahlil qilinishi mumkin. Raqamli texnologiyalar yordamida oliy ta'lim muassasalari talabalarining kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirish zamonaviy pedagogikaning eng dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuv nafaqat ta'lim sifatini oshirishga, balki talabalarning shaxsiy va kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishga ham katta imkoniyat yaratadi. Shu bois raqamli ta'limni rivojlantirish va uni takomillashtirish bugungi kunning muhim vazifalaridan biri sifatida e'tirof etiladi [6].

Xulosa qilib aytganda, pedagogika yo'nalishidagi talabalarda kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan trening dasturlari zamonaviy ta'lim tizimining ajralmas qismi hisoblanadi. Ushbu dasturlar nazariy bilimlarni amaliy ko'nikmalar bilan uyg'unlashtirish orqali talabalarni real pedagogik faoliyatga tayyorlaydi. Kelgusida bunday trening dasturlarini takomillashtirish, ularni raqamli texnologiyalar bilan integratsiya qilish va individual yondashuv asosida rivojlantirish muhim vazifalardan biri bo'lib qoladi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Qodirov O.O. Kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari // PEDAGOGS. – 2024. – №61(1). – B. 33–36.
2. Xamidova D.J., Fayziyev M.A. Talabalarning kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirish // International Journal of Science and Technology. – 2025. – №2(4). – B. 58–59.
3. Narzullayeva D.O., Normurodova M.A. Pedagogik muloqot va kommunikativ mahorat // Samarali ta'lim va barqaror innovatsiyalar jurnali. – 2025. – №3(12). – B. 156–160.
4. Genjeeva U.T. Masofaviy ta'lim jarayonida talabalarda kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish // Pedagogika va psixologiya. – 2025. – №12. – B. 109–111.
5. Akbarova S. Bo'lajak mutaxassislarda kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishning pedagogik asoslari // Ilg'or iqtisodiyot va pedagogik texnologiyalar. – 2025. – №2(2). – B. 69–74.
6. Ashirov A.R. Kompetensiyaviy yondashuv asosida pedagogika kollejlari o'quvchilarining o'quv-bilish faolligini oshirish mexanizmlari // Pedagogik tadqiqotlar jurnali. – 2024. – №1(2).